

KAFDAĞI

Cilt:6, Sayı:2, Aralık 2021, 165-179
DOI:10.51469/kafdag.1035290

Gönderim Tarihi: 10.12.2021

Kabul Tarihi:29.12.2021

TÜRKİYE'DE İKİ DARBE ARASI DÖNEMDE ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ ÖRGÜTLENMELERİ (1960-1980)¹

Teacher and Student Organizations in Turkey in the Period Between Two Coups (1960-1980)

Turan KILIN

Tayfur Ata Sökmen İlkokulu
kosedagade@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6987-613X

İsa KALAYCI

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
dodurga46@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2043-5127

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950 yılında çok partili siyasal hayata geçildikten sonra birçok alanda yenilikler görülmeye başlamıştır. Bu dönemde demokratik toplum talepleri ön plana çıkmış ve bunun öncülüğünü de sivil toplum kuruluşları üstlenmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgür ortam ile sivil toplum örgütleri ve özellikle de öğrenci-öğretmen örgütleri kurulmuş, 1968 öğrenci hareketleri ile de bu örgütlenmeler politize olmuş ve siyasi partilerle paralel hareket etmişlerdir. Kuruluş amaç ve hedefleri, eğitim-öğretimin ve bu alanda çalışanların özlük haklarının geliştirilmesi olan öğretmen örgütlenmelerinin, amaç ve hedeflerinden saparak siyasal alanlarda faaliyet göstermesi, eğitimin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. 1960-1980 yılları arasında faaliyet göstermiş olan öğrenci ve öğretmen dernekleri, kuruluş amaçları, faaliyetleri ve ürettikleri düşünsel metinler incelendiğinde bu örgütlenmelerin siyasallaşma eğilimlerini görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Darbe, öğretmen, öğrenci, örgütlenme, 1960-1980.

Abstract

After the multi-party-political life in the Republic of Turkey started in 1950, innovations began to be seen in many areas. In this period, the demands of

¹ Bu çalışma, Turan Kılın'ın "İki Darbe Arası Dönemde Türk Eğitim Tarihi (1960-1980)" konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

democratic society came to the fore and non-governmental organizations took the lead. With the free environment brought by the 1961 Constitution, non-governmental organizations and especially student-teacher organizations were established, and with the 1968 student movements, these organizations became politicized and acted in parallel with political parties. Teacher organizations, whose founding goals and objectives are to improve education and the personal rights of those working in this field, deviate from their aims and targets and operate in political fields, causing education to be adversely affected. It is possible to see the politicization tendencies of these organizations when the student and teacher associations that were active between the years 1960-1980, their establishment purposes, activities and the intellectual texts they produced are examined.

Keywords: *Coup, Impact, teacher, student, organization, 1960-1980.*

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'ndeki geri kalmışlık öğretmen ve öğrenci örgütlenmelerinde de görülmüştür. Bunun en büyük nedeni eğitim ve öğretimin uzunca bir süre geleneksel yöntemlerle yapılmış olmasıdır. Yine devletin sanayileşememesi, işçi sınıfı ve işçi hakları olgusunun gelişmemesi de benzer örgütlerin kurulmasını geciktirmiştir. İlk öğretmen örgütleri örnekleri, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini yaşadığı, önemli demokratik atılımların yapıldığı II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte görülmüştür. Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra öğrenci dernekleri ve öğretmen örgütlenmelerinde nicelik olarak gelişme göstermiştir. 1931 yılına gelindiğinde, Türk Ocakları kapatılmış ve yerini 1932 yılında kurulan Halkevleri almıştır. Halkevlerinin kuruluş amaçlarından biri olan okur-yazarlığın toplumun tüm kesimlerine yaymak olması, yine bu alandaki sorumluluğu öğretmenlere verilmesini gerekli kılmıştır (Yıldırım, 2013, s. 1-6).

Türkiye'de 1960 yılına kadar üniversite özerkliği tartışmaları gündemi oluşturmaktaydı. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ise bu tartışmalara paralel olarak pek çok radikal değişikliği de beraberinde getirmiştir. Darbe sonrasında erki eline alan kadro, özerkliği genişletmekle birlikte pek çok yeniliği de üniversitelere taşımıştır. Üniversitelerin özerk oluşlarına ilişkin ilk anayasal düzenleme de darbe ile inisiyatifi eline alan kadro tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat 147 öğretim üyesinin üniversite kadrosundan tasfiye edilmesi bu özerkliğe ve özgürlüğe tezat düşmüştür (Tekeli, 2010, s. 172-173; Hatipoğlu, 1998, s. 399-402; Cerev, 2013, s. 6-10).

1967 yılında “İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği” (İYÖD) kurulmuştur. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından 1973 yılında çıkarılan 1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu’yla “*Üniversite Denetleme Kurulu*” (ÜDK) oluşturulmuş ve aynı yıl “İstanbul Yüksek Öğretim Kültür Derneği” (İYÖKD) kurulmuştur. (Kabacalı, 2007, s. 226-230; Tekeli, 2010, s. 175; Türk ve Katırcı, 2010, s. 22).

1960 ve sonrasındaki toplumsal durum çok iyi olmayan Türkiye’de birçok siyasal ve ekonomik hareketler yaşanmıştır. Ülkede yaşayan herkes gibi öğretmenler de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Öğrenci ve öğretmen örgütlerinin 1960’lı yıllardan itibaren toplumun ilgisini daha çok çekmelerine karşılık, iktidarların ise tepkisini çektiği görülmektedir. Bu durum meslek örgütlerinin siyasal yaşamda etkinliklerini artırdığını göstermesi açısından önemli olmuştur. 1960-1980 yılları arasında ise Türkiye’de giderek yoğunlaşan ideolojik kamplaşmalar ve ülke içerisinde yaşanan siyasal çatışmalar hem öğrenci hem de öğretmen örgütleri ve üyelerini derinden etkilemiştir. Çünkü 1960 ile 1980 yıllarında yaşanan askeri darbelerde en fazla öğrenci- öğretmen dernek ve örgütleri rol oynamışlardır. Bu kesimlerin gerek siyasal tercihleri ve gerekse toplumsal politik eğilimler neticesinde askeri darbelerden en çok etkilenen dernek ve kurumlar olmuşlardır. Hal böyle olunca darbelerin sonuçlarından en çok etkilenen kesimler de bu dernek ve örgütlenmeler olmuştur (Yıldırım, 2013, s. 4-9).

1. Öğrenci Dernekleri Tarihçesi

Türkiye’de öğrenci dernekçiliği “gizli” kurularak başlamıştır. Meşrutiyetle birlikte açık olarak kurulmuştur. İlk gizli dernek Askeri Tıp Okulu’ndan 5 öğrenci tarafından “*İttihad-ı Osmani*” adıyla 21 Mayıs 1889’da kurulmuştur. Bu dernek daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyetine dönüşmüştür. İkinci Meşrutiyete (1908) kadar aşağıda isimleri belirtilen çok sayıda gizli dernek kurulmuştur. Ancak hükümet tarafından resmen tanınan ve kabul edilen ilk dernek 23 Kasım 1910 tarihinde kurulan “*Darülfünun-u Osmani Talebe Cemiyeti*’dir.” İkinci Meşrutiyet’e kadar ve İkinci Meşrutiyet’ten 1980 yılına kadar olan öğrenci derneklerinden bazıları ise şunlardır:

İttihad-ı Osmani Cemiyeti: 21 Mayıs 1889- 1 Kasım 1918. Askeri Tıp Okulu öğrencileri kurdu (gizli) (Hatiboğlu, 1998, s. 357-359).

✓ İhtilalci Askerler Derneği: 1903. Kuleli Askeri İdadi (Lise) Öğrencileri kurdu (gizli).

- ✓ Cemiyet-i İnkılabiye: Eylül 1904. Mercan İdadisi 2. ve 3. sınıf öğrencileri kurdu (gizli).
 - ✓ Selamet-i Umumiye Kulübü: 1906. Hukuk Mektebi öğrencileri kurdu
 - ✓ (Gizli).
 - ✓ Askeri Tıbbiye Mektebi Cemiyeti: 1 Mayıs 1907. Askeri Tıp Okulu öğrencileri kurdu (gizli).
 - ✓ Nesli Cedid: 1908. Hukuk ve Mülkiye Mektepleri öğrencileri kurdu (gizli).
 - ✓ Türk Ocakları: 1912 yılında İstanbul'da kuruldu. Türkçülük düşüncesi etrafında birleşen çevrenin Türk Derneği (1908) ve Türk Yurdu Cemiyeti (1912) ile örgütlenmesi Türk Ocakları ile devam etti.
 - ✓ Darülfünun-u Osmani Talebe Cemiyeti: 23 Kasım 1910 (Bazılarına göre 14 Ekim 1910). Darülfünun öğrencileri kurdu. Bütün darülfünun öğrencilerini içine alan bu dernek hükümetçe resmen onaylanan ilk dernektir.
 - ✓ Türk Ocağı: 22 Mart 1912. Tıp Fakültesi öğrencilerinin öncülüğünde kuruldu.
 - ✓ Milli Kongre: 11 Ocak 1918. Edebiyat, Tıp, Fen, Galatasaray, Kız
 - ✓ Üniversitesi [İnas Darülfünunu: 1914-1919] öğrencileri tarafından kuruldu.
 - ✓ Darülfünun ve Mekatibi Aliye Cemiyeti (Üniversite ve Yüksekokullar Derneği): 12 Nisan 1922. Tarihte "Darülfünun Grevi" adıyla anılan süresiz boykotu yürütmek üzere kurulmuştur. Tıp, Fen, Hukuk, Edebiyat, Ticaret, Dış Hekimliği ve Eczacılık Mektepleri öğrencileri kurdu.
 - ✓ Milli Türk Talebe Birliği (MTTB): 1924. Uzun yıllar faaliyet göstermiş ve Halen faaliyetlerini yürütmekte olan bir birliktir.
- Halkevleri: Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyet'in getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşması için 19 Şubat 1932 de kurulmuştur.
- ✓ İleri Gençler Derneği: Haziran 1944 İstanbul'da kurulmuştur. Sol görüşlüdür. Turancılığa karşı kurulmuştur.
 - ✓ Türk Kültür Ocağı: Nisan 1946. İstanbul'da kurulmuş sağ görüşlü bir birliktir.

- ✓ Türk Kültür Çalışmaları Derneği: 3 Eylül 1946. İstanbul. Milliyetçi bir dernek. Ergenekon Bayramını kutlamıştır. 1950'de kapandı.
- ✓ Türk Gençlik Teşkilatı: 1947. İstanbul. Türkçü bir birliktir. Komünizmle mücadele amacı taşımaktadır.
- ✓ İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği: 2 Temmuz 1946. Harçlara karşı çıkan ilk örgüt.
- Türkiye Gençler Derneği: 1946-1949. Ankara merkezli Sol görüşlü bir birliktir. Dernek kendini 9.7.1949'da kapatmış ve mallarını Veremle Savaş Derneğine bırakmıştır (Hatiboğlu, 1998: 357-359).
- ✓ Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği: 2 Nisan 1947. Hukuk, tıp, DTCF, Fen ve Siyasal Bilgiler Yüksekokulu öğrencileri kurdu. Bu dernek 11 Temmuz 1949'da TMTF'ye katıldı.
- ✓ Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF): 1948 yılında İTÜ ve İÜ öğrenci dernekleri kurmuştur.
- ✓ Milliyetçiler Federasyonu: Nisan 1950. İstanbul. Sağ görüşlü. Türk Kültür çağı, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Derneği, Kayseri Türk Kültür Derneği ve Genç Türkler Cemiyeti kurmuştur.
- ✓ Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT): 8 Mart 1954. 12-13 Ekim 1951'de Türk Kadınlar Birliği, Kızılay Gençlik Kolu, Yeşilay Gençlik Kolu, Anadolu Oymağı ve Milliyetçiler Derneği temsilcileri tarafından Milli Gençlik Komitesi olarak kurulmuştur. Sol görüşlüdür.
- ✓ Milliyetçiler Derneği: 3 Temmuz 1953 İstanbul. Fetih günleri düzenlemiştir. Sağ görüşlü. 1959'da kapanmıştır.
- ✓ Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği: 7 Aralık 1956 İstanbul.
- ✓ Fikir Kulübü: 1962 Ankara. SBF öğrencileri kurdu. Sol görüşlü. Sonra federasyon oldu. Bu birlik 10 Ekim 1969 tarihinde "Dev-Genç" adını aldı.
- ✓ Hür Düşünce Kulübü: SBF öğrencileri tarafından Ankara'da kuruldu. Sağ görüşlü.
- ✓ Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu: Ankara.
- ✓ Akıncılar Derneği: Ankara. Dinsel ve sağ görüşlü.

✓ Türkiye Milliyetçi Gençlik Teşkilatı (TMGT): Ankara 1965. Bu teşkilat daha sonra 1969 yılında “Ülkü Ocakları Derneği” adını alarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

- ✓ İlerici Gençler Derneği: Sol görüşlü.
- ✓ Büyük Ülkü Derneği: Ankara. Sağ görüşlü.
- ✓ Öncü Gençlik Derneği: Sol görüşlü.
- ✓ Sosyalist Gençler Birliği Derneği (SGB)

1960 yılından sonra düşünce temelinde öğrenci örgütlenmeleri çoğalmıştır. Bu derneklerin bazıları siyasi partilerin yan örgütü gibi çalışmışlardır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra da bu derneklerin tamamı kapatılmıştır (Hatiboğlu, 1998, s. 357-359).

2. 1960-1980 Döneminde Öğretmen Örgütlenmeleri

2.1. Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonu (TÖDMF)

Öğretmen dernekleri, 1948 yılında TÖDMF olarak birleşmişlerdir. TÖDMF'nin 1963 “Büyük Öğretmen Mitingi” Milli Eğitim Bakanı Şevket Reşit Hatiboğlu ve maliye bakanı Ferit Melen'in istifasına neden olmuştur. Kuruluş yıllarında ilerici diye nitelendirilen öğretmenlere karşı olan bu federasyon, 1960'tan sonra tutum değiştirmiştir. 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ortamda yararlanılarak, 8 Temmuz 1965 tarihinde, öğretmenlerin ilk sendikası, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) kurulmuştur. TÖS Merkez Yöneticileri 13 Temmuz 1968 yılında yapılan TÖDMF'nin yirmi ikinci kongresinde yönetime gelmişler ve bir yıl sonra da bu federasyonu kapatarak TÖS-TÖDMF ayırımına son vermişlerdir. Bu sendikal örgütlenmede, 1950-1960'lı yıllardaki öğretmen derneklerinin ortaya çıkışında olduğu gibi, öncülüğünü köy enstitüsü mezunu olan öğretmenler yapmıştır. TÖS'den sonra, çok daha az sayıda üyesi olan başka sendikalar da kurulmuştur. TÖS, çeşitli etkinliklerle hem öğretmenlerin haklarını korumak hem de laik, demokratik ve halkçı bir eğitim sistemi için mücadele vermiştir. 1968 yılında Demokratik Eğitim Kurultayını toplayarak, eğitsel sorunları tartışıp çözümler üretmiştir. Otuz bin dolayında öğretmenin katıldığı ekonomik, siyasal ve idari baskıları kınayan büyük eğitim yürüyüşü, 15 Şubat 1969'da Ankara'da yapılmıştır (Yıldırım, 2013, s. 65-66; Altunya, 1998, s. 69-74; Okçabol, 2005, s. 79-82).

2.2. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)

624 Sayılı Devlet Personeli Sendikaları Yasasının yayımlanmasından bir ay sonra, 8 Temmuz 1965 günü TÖS, 92 kurucunun başvurusu ile

kurulmuştur. 1968 yılında TÖS’den bir ekip, Fakir Baykurt’un genel başkanlığında, TÖMF’nin devir ve fesih işlemine başlanmış ve 1969’da TÖMF’nin fesih işlemi tamamlanmıştır (Altunya, 1998, s. 73-79; Yıldırım, 2013, s. 34-39).

7 Temmuz 1969 günü Kayseri’de yapılan TÖS Genel Kurulu, saldırıya uğramış ve toplantı yeri ateşe verilmiştir. Öğretmenler 15-19 Aralık 1969 tarihlerinde ise eğitimcilerin katıldığı büyük öğretmen boykotu gerçekleştirmiştir. 120.000 öğretmenin katıldığı boykot sonunda sendika yöneticilerine işten el çektirildi ve 2.000 öğretmen hakkında kovuşturma başlatıldı. TÖS Kurultayı’na yapılan saldırıların benzerlerinin giderek artması üzerine, iktidardan umudunu kesen TÖS Genel Başkanı Fakir Baykurt, 1970 yılında MGK ’nu öğretmenleri korumaya çağırmıştır. TÖS’ün 13 Şubat 1971 tarihlerinde yapmayı tasarladığı ikinci “Devrimci Eğitim Şurası”, katılacakların can güvenliği olmaması nedeniyle iptal edilmiştir. 12 Mart 1971 hareketinden sonra da 1961 anayasasındaki bazı maddelerin değiştirilmesiyle, memurların sendika kurma hakkı kaldırılmış ve TÖS kapatılmıştır (Okçabol, 2005, s. 79-82; Sakaoğlu, 2003, s. 285; Aydın ve Taşkın, 2018, s. 169; Yıldırım, 2013, s. 34-39; Altunya, 1998, s. 117).

Anayasanın, 20.9.1971 gün ve 1488 sayılı yasa ile sendikalarla ilgili yasanın 46. maddesi değiştirildi. TÖS, malvarlığını hazineye kaptırmamak için Anayasa değişikliğinden önce 3 Eylül 1971 günü TÖB -DER’i (ilk adı TÖB) kurmuş ve mal varlığını buraya devretmiştir. Ayrıca 1965 ile 1971 yılları arasında İlkokul Öğretmenleri Sendikası (İLK-SEN) ve İLK-DER adında sendikalar da kurulmuştur (Altunya, 1998, s. 117-118).

2.3. Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER)

Kapatılan TÖS yerine, 3 Eylül 1973 yılında “Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği” TÖB-DER kurulmuştur. TÖB-DER, TÖS’ün 40 üyesi tarafından kurulmuştur. 12 kişiden oluşan ilk yürütme kurulu üyelerinin 6’sı ilkokul öğretmeni, 3’ü ortaöğretim öğretmeni, 2’si ortaöğretim öğretmenliğinden emekli ve 1’i de üniversite öğretim görevlisi idi. Genel Başkan ilkokul öğretmeni Haydar Orhan’dı (Altunya, 1998, s. 123-125).

TÖB-DER de TÖS’ün yapmak istediklerine sahip çıkmış, 4-11 Şubat 1978 günlerinde düzenlediği “Demokratik Eğitim Kurultayı’nda”, ilköğretimden başlayıp öğretmen yetiştirmeye kadar pek çok eğitsel sorun tartışılmıştır. TÖB-DER, sınıf öğretmenlerinin “Temel Eğitim ve Sınıf Öğretmenliği” programında yetiştirilmesini istemiş, öğretmen yetiştiren

okulların da bilimsel ve idari özerkliğe sahip eğitim akademileri çatısı altında toplanmasını önermiştir. Sıkıyönetim komutanlığı, 1979 yılında TÖB-DER'in etkinliklerini yasaklamıştır. 1978 yılında yapılan Demokratik Eğitim Kurultayı ve 200.000 üyeli TÖB-DER yöneticileri hakkında dava açılmıştır. Ankara Sıkıyönetim 3 numaralı askeri mahkemesi 1981'de bu derneğin kapatılarak mallarına el konulmasına karar vermiştir (Altunya, 1998, s. 146-151; Okçabol, 2005, s. 79; Atasoy ve Bican, 2010, s. 225-230).

1986'dan sonra yeni öğretmen dernekleri tekrar kurulmaya başladı. Halen çeşitli görüşlere sahip beş öğretmen deneği vardır.

- ✓ Türk Eğitim-Sen
- ✓ Eğitim-Sen
- ✓ Eğitim Bir-Sen
- ✓ Yeni Eğitim-İş
- ✓ Anadolu Eğitim-Sen
- ✓ TEM-SEN.

1960'tan özellikle de 1980'den sonraki dernekler çeşitli siyasal düşünceleri temsil eden partiler gibi hareket etmeye başladılar. Bu dernekler belli aralıklarla toplanan kongrelerde eğitim konularındaki düşüncelerini dile getirmişler fakat öğretmenlik mesleğinin temel sorunları hep ikinci plânda kalmıştır (Binbaşoğlu, 2014, s. 413).

Öğretmen hareketi ve sendikacılık, başlangıcından beri bölünmüşlük gösteriyordu. Kimi zaman kadem taassubu (ilkokul / ortaöğretim öğretmeni/ yükseköğretim elemanı / yönetici ve müfettişlik vb.) gibi yapay etkenler rol oynasa da bölünmelerin temel nedeni, dünya görüşü ve siyasal anlayışın farklılık göstermesindedir. Çok partili döneme geçişle bu eğilim, daha da belirgin hale gelmiştir. 1946'dan sonra kimi yerel derneklerin ve TÖDMF'nin köy enstitüsü çıkışlı öğretmenleri dışlamaları da bir siyasal tavidir. Zamanla köy öğretmenlerinin TÖDMF yönetimini ele geçirmeleri üzerine, eski Federasyon yöneticilerinin "*Milliyetçi Öğretmen Derneklerini*" daha sonra da TÖS'e karşı "*Milliyetçi Türk Öğretmenler Sendikasını*" kurmaları da dünya görüşü farkına dayanmaktadır. Yine 1965'ten sonra işverenin desteği ile kurulan sendikalar, dünya görüşü farklılıklarının ürünüdür. Bu ayrılıkları sağ iktidarlar kadar, sosyalist parti ve hareketler de körüklemişlerdir. 1965'lerden sonraki bölünmeler sadece sağ/sol biçiminde değil, sol ve sağın kendi içinde de bölünmeler biçiminde de görülür. TÖS döneminde başlatılıp TÖB-DER döneminde doruk noktaya ulaşan örgüt içi

bölünmeler, birçok sorun ve zaaf yaratmıştır. Ayrıca TÖB-DER 1974'ten sonra öğretmenlerin bir "öz örgütü" olma özelliğini yitirmeye başlamış ve zamanla sol siyasal parti ve çizgilerin boy gösterdiği bir arenaya dönüşmüştür. TÖB-DER, 12 Eylül 1980 darbecileri tarafından kapatılmasından çok daha önce asli işlevini yitirmişti (Koç, 2010, s. 50-55; Yıldırım, 2013, s. 33-34 T.C. Resmî Gazete, 1938, s. 3512).

Türk Silahlı Kuvvetleri 1983 yılındaki 2908 sayılı kanun ile; Genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları, resmî ve özel ilköğretim, ortaokul, lise veya dengi okullar öğretmen ve yöneticilerinin dernek kuramayacaklarını hükme bağlamıştır. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra kuruluşunda çalışan öğretmenler ile diğer personeli ile özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen kamu hizmeti görevlileri ile resmî ve özel ortaokul ve ortaöğretim öğrencileri dernek kuramazlar hükmünü de işleme koymuştur (Koç, 2010, s. 50-55; T.C. Resmî Gazete, 1938, s. 3512).

1988'de EĞİT-DER'in kurulmasıyla nükseden aynı hastalık, 1990'da aynı gelenekten 2 sendikanın çıkmasına neden olmuştur. 1980'den önce yelpazenin ortasında ve sağında örgütlenmişken, 1990'da kendini EĞİTİM-İŞ'te ifade etmeyi uman birçok öğretmen ve eğitim çalışanı, EĞİT-SEN'in çıkışından sonra kendilerini ifade edecek ayrı sendikalar kurmayı yeğlemişlerdir. Eğitim alanında kurulan örgütler, hiçbir dönemde üyelerinin haklarını elde etme konusunda yeteri kadar başarılı olamamışlardır. TÖDMF'nin 1948-51 arasında ricacı ve 1960-65 arasında ise demokratik baskı yöntemiyle elde ettiği bazı kazanımlar vardır. Öte yandan, siyasal iktidarların öğretmen örgütlerini içlerine pek de sindiremedikleri, onlara sürekli engeller çıkardıkları gözlenmiştir. Bu gerçek, merkez sağ ve merkez sol parti iktidarları açısından farklılık göstermemektedir. Darbe dönemleri ise, örgütlere sürekli yasak ve baskı getirmiştir (Altunya, 1998, s. 247-249).

3. 1960-1980 Döneminde Yükseköğretim Örgütlenmeleri

1935 yılına kadar modern devlet anlayışı ile örgütlenmeler söz konusu iken, 1938'de çıkarılan "Cemiyetler Kanunu" ile farklı bir anlayış benimsenmiştir. 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ve 21 Temmuz 1946 yılında milletvekili genel seçimlerine katılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili genel seçimi de gerçekleşmiş oldu. 10 Haziran 1946 yılında Cemiyetler Kanununda yapılan bazı düzenlemeler ile işçi sendikalarının faaliyetlerinin serbest bırakılması sağlanır fakat 1947 yılında yeni bir düzenleme ile işçi sendikalarının demerleşme faaliyetleri tekrar askıya alınır. 1972 yılında çıkarılan 1630 sayılı "Dernekler Kanunu" ise, öğrenci hareketlerine bir tepki olarak hazırlanmıştır Asistanların kurduğu

ilk örgütlü birlik, 1968 yılında kurulan Üniversite Asistanlar Sendikası'dır (ÜNAS). 1971 yılında Anayasada yapılan değişiklikle memurların sendika kurması yasaklanmış, kapanan sendika üyeleri yeni arayışlara girmişlerdir. Asistanlar, Ocak 1975'te Tüm Üniversite Akademi ve Yüksek Okul Asistanları Birliği'ni (TÜMAS) kurmuşlardır. Bu dönemde öğretmenlerin çoğu, TÖB-DER üyesi iken, öğretim üyelerinin çoğunluğu da 1975'te kurulan Tüm Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMÖD) üyesi olmuşlardır (T.C. Resmî Gazete, 1972, s. 1630; Okçabol, 2007, s. 121).

3.1. 1960-1980 Yılları Arası Kurulan Belli Başlı Dernekler

Tüm Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMÖD): 22 Mayıs 1975 tarihinde 31 öğretim üyesi tarafından Ankara'da kurulmuştur. Üniversite merkezi olan bazı kentlerde şube açmıştır.

ODTÜ Öğretim Üyeleri Derneği: 1975 yılında ODTÜ öğretim üye ve yardımcıları kurmuştur.

Tüm Üniversite, Akademi ve Yüksekokul Asistanları Birliği Derneği (TÜMAS): 1975'de üniversite, akademi ve yüksekokullarda görevli asistanlar tarafından Ankara'da kurulmuş merkezi bir dernektir. Üniversite merkezi olan bazı kentlerde şube açmıştır.

Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği Birliği (ÜLKÜ-BİR):

Aralık 1971'de kurulmuştur. Ülkücü ve sağ görüşlü öğretim üyelerinin üye oldukları dernektir.

Üniversite, Akademi ve Yüksekokul Asistanları Derneği (ÜNAY): 1975'te kurulmuştur. Ülkücü ve sağ görüşlü asistanların üye oldukları dernektir.

Bu 5 dernek 12 Eylül 1980 askeri yönetim tarafından kapatılmıştır. Yöneticilerinin ve üyelerinin çoğu üniversiteden uzaklaştırılmış ve yargılanmıştır.

Öğretim Üyeleri Derneği: 3 Kasım 1986'da kurulmuştur. Üniversiteden 12 Eylül askeri yönetimi tarafından uzaklaştırılan 7 öğretim üye ve yardımcısı tarafından kurulmuştur. Ankara'da kurulmuş, merkezi bir örgüttür. Derneği, üniversiteden atılmış ve kamuoyunca 1402'likler olarak bilinen kişiler tarafından kurulmuştur. O yüzden dernek uzun süre "1402'likler Derneği" olarak bilinmiştir (Hatiboğlu, 364365).

Üniversite tarihinde çok sayıda bilimsel dernek kurulmuştur. Bunlara uzmanlık ya da bilim dernekleri denmiştir. Dünya'da ilk bilimsel dernek

1603-1630 yıllarında Roma’da etkinlik yapan “Academia dei Lincol” dir. Galileo da bu demeğin bir üyesidir. Bu alanda bizde ilk demek, yıllar sonra darülfünun kurulmadan, 1820 yılında “Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi” adıyla gizli kurulmuştur. Bu derneği (Beşiktaş Bilim Derneği) Beşiktaş çevresinde oturan bir grup bilim meraklısı kişi kurmuştur. Dernek, Bektaşî derneği suçlaması nedeniyle, Padişah II. Mahmut tarafından 1826 yılında kapatılmıştır. Kurucuları Anadolu’nun çeşitli yerlerine sürülmüşlerdir (Yıldırım, 2013, s. 11-12; Hatiboğlu, 1998, s. 363-364)

“Osmanlı Cemiyet-i İlmiyesi” adında, alanı bilim olan demek ise gizli kurulmuştur. 1866’da ise resmi olarak “Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye” kurulmuştur. Bilim alanında kurulan bir başka bilim amaçlı dernek de “Türk Bilgi Derneğidir”. Bu dernek eski Maarif Nazırı Emrullah Efendinin Başkanlığında 14 Mart 1913’te kurulmuştur. Kısa ömürlü olan bu dernek günümüzdeki Türkiye Bilimler Akademisinin karşılığı kabul edilebilir. Sivil kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. Dernek 1913-1914 arasında “Bilgi Mecmuası” adlı bir dergi yayımlamıştır. 1930’lu yıllarda “Darülfünunlular Kulübü” kurulmuştur. Kulübe öğrenciler ve öğretim üye ve yardımcıları üye olmaktadır. Bunlar zaman içinde üniversite içi hizmetlerden gelir sağlamaya yönelmişlerdir. Bu tür demek kurulmasında ilk adımı Hacettepe Üniversitesi Rektörü iken Prof. Dr. İhsan Doğramacı atmıştır. “Bilim Merkezi Derneği” adıyla kurduğu bu dernek, alanında öncü dernektir. Üniversite hizmetlerinden yüksek gelir sağlayan dernek vakıf ve şirketler kurmuştur. Güdümlü ve ticari amaçlı bu derneklerin sayısındaki asıl artış 1981’de YÖK’le birlikte olmuştur. Söz konusu dernekler zaman içinde yöneticilerin çıkarlarına hizmet eden birer kurum haline gelmişlerdir. Sayıştay’ın olumsuz kararlarına karşın kaynak yaratmak bahanesiyle, devlet gelirleri ve hizmetleri bu derneklerce kullanılmakta ve çok yüksek gelir sağlanmaktaydı. 1981 yılında yürürlüğe giren Yükseköğretim Kanununa dek hiçbir mevzuatta öğretim üye ve yardımcıların örgütlenmelerine ilişkin özel bir düzenleme yer almamıştır. 1981 tarihli 2547 sayılı yasanın 59. maddesinde ilk düzenleme görülmüştür. Bu maddeye göre öğretim üye ve yardımcıları, kamu yararına çalışan dernekler dışında, dernek kurucusu ya da üye olmak için rektörden yazılı izin alma şartı getirilmiştir (Hatiboğlu, 1998, s. 363-364).

3.2. Yükseköğretim Çalışanlarının Sendikaları

1961 Anayasasının kamu görevlilerinin sendika kurmalarına izin vermesi ve ilgili yasanın 1965 yılında çıkmasıyla üniversite akademik personeli tarafından 2 sendika kurulmuştur. Bunlar; İstanbul’da Öğretim Üyeleri Sendikası, Ankara’da ise ÜNAS’tır. Her iki sendika 12 Mart 1971

askeri muhtırasından sonra diğer sendikalar gibi kapatılmışlardır (Yıldırım, 2013, s. 65-66; Hatiboğlu, 1998, s. 366-367; Cerev, 2013, s. 6-7).

4. Öğrenci Dernekleri ve Öğrenci Boykotları

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de Birinci Meşrutiyet'in ilanından sonra öğrenciler arası gizli örgütlenmeler başlamış ve daha çok askeri okullar, harp okulu ve askeri tıbbiyede görülmüştür. İlk gizli dernek Askeri Tıp Okulundan 5 öğrenci tarafından "İttihad-ı Osmanî" adıyla 21 Mayıs 1889'da kurulmuştur. O yüzden bu okullarda ve diğer yüksekokullarda çok sıkı önlemler alınmıştır. Bu tür örgütlenmeler ve sıkı önlemler Türk üniversite tarihinde, 1947 yılında yaşandığı gibi 1980'li yıllarda da tekrar yaşanmıştır. Üniversite tarihinde en ağır önlemleri 12 Eylül 1980 askeri yönetimi döneminde yürürlüğe sokulan Yükseköğretim Yasasında yer almıştır. 1973 Yasasındaki öğrenciye verilen ceza 5 yıl süreyle bir yükseköğretim kurumuna girememedir. 1980 yılındaki uygulamaya göre ise üniversiteden çıkarma cezası verilen öğrenci, ömür boyu hiçbir yükseköğretim kurumunda okuyamayacaktır. Öğrenci boykotları ise ilk teşebbüs 1968'de oldu. Hiçbir organizasyona ve lidere tabi olmayan bir kitle hareketiydi. Boykot hareketi 15 Nisan 1968'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde başlamıştı. Olayın nedeni ise Dekana ve öğretim üyelerine ağır sözler söylediği iddiası ile başörtülü bir öğrenci ve aynı olayla ilgili bir erkek öğrencinin Disiplin Kurulunca Fakültenin çıkarılması olmuştur (Tezcan, 1969, s. 170-175; Alkaya, 1969, s. 210-215; Hatiboğlu, 1998, s. 347-348).

4.1. Dernekler Yasasında Öğrenci Dernekleri

1938 Yasasında Öğrenci Dernekleri: Türkiye Cumhuriyeti'nde 1938 yılına dek 3 Ağustos 1909 tarihli Osmanlıdan kalma "Cemiyetler Kanunu" geçerli olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk dernekler yasa 1938 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasa 14 Temmuz 1938 günlü ve 3512 sayılıdır. Bundan başka 1972 ve 1983 tarihinde iki ayrı yasa daha çıkmıştır. 1972 ve 1983 yasaları askeri döneme ait yasalar olmuştur. Türkiye'de bazı yasalar vardır ki, askeri organlar tarafından sil baştan yapılır. Anayasa, üniversiteler yasa, dernekler yasa gibi... 1938 yılında göreve başlayan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel'e öğrenci derneği tüzüğü hazırlatmış ve 1941 yılında öğrenci derneklerinin yeniden kurulmasını sağlamıştır. Bu dernekler 1980'e dek 40 yıl işlev görmüşlerdir. 12 Eylül askeri yönetim bütün dernekleri kapatırken, 1981 YÖK yasa da öğrencilerin dernek kurmalarını ve bir derneğe üye olmalarını rektörün yazılı iznine bağlamıştır. Rektörler de 16 yıl boyunca

[1981-1997] hiçbir derneğin kurulmasına izin vermemişlerdir (T.C. Resmî Gazete, 1938, s. 3512; Hatiboğlu, 1998, s. 352-353).

1972 Yasasında Öğrenci Dernekleri: Dernekler yasası 12 Mart 1971 darbesinden sonra tamamıyla değiştirilmiştir. 1938'de tek madde dernekler yasası ile ilgili iken, 2 Aralık 1972 günlü ve 1630 sayılı Yasada ise 4 madde öğrenci derneklerine ayrılmıştır. Öğrenci yasakları 12 Eylül 1980'den sonra başka boyutlarda sürmüştür. 1997 yılında uygulamaya sokulan Öğrenci Temsilciler Konseyi yöneticisi olmada da aynı koşullar getirilmiştir (Hatiboğlu, 1998, s. 353-354).

1983 Yasasında Öğrenci Dernekleri: 12 Eylül 1980'de iktidarı ele alan 5 kişilik askeri yönetim, ilk iş olarak bütün derneklerin çalışmalarını durdurmuştur. Çalışmaya başlamak isteyen dernek, Sıkıyönetim Komutanlarından izin almışlardır. Öğrenci dernekleri ve öğrencilerin egemen olduğu diğer dernekler kapatılmıştır. Ayrıca bu türden derneklerin yöneticileri için dava açılmıştır. Kamu görevlisi olan yöneticilerin çoğunun işlerine son verilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi (MGK) 7 Ekim 1983 günü 2098 sayılı Dernekler Yasasını yürürlüğe sokmuş, Öğrenci dernekleri bu yasada oldukça ayrıntılı yer almıştır. MGK'nin çıkardığı yeni Dernekler Yasasında öğrenci dernekleri için daha ağır koşullar getirilmiştir. Üniversite tarihinde ilk kez üniversite mevzuatına derneklerle ilgili madde konulmuştur. YÖK yasasının 59. maddesi öğrencilerin derneklere üye olma koşullarını belirlemiştir. 6 Kasım 1981 tarihli ve 2547 sayılı yasanın bu maddesi şöyledir: *Madde 59:* Yükseköğretim kurumlarındaki her düzeydeki öğrenciler, kamu yararına olan dernek dışında, herhangi bir derneğe üye olma, rektörün yazılı iznine bağlıdır (Hatiboğlu, 1998, s. 355-356; T.C. Resmî Gazete, 1981, s. 17506).

5. Öğrenci Örgütlenmeleri

5.1. Sağdaki Örgütler

Millî Türk Talebe Birliği (MTTB), Komünizmle Mücadele Derneği, İlim Yayma Cemiyeti, Türkiye Kuran Kursları Kurma Koruma ve İdame Ettirme Dernekleri, Milliyetçi Kültür Birlikleri, Türkiye Yüksek Öğretim Huzur ve Dayanışma Cemiyeti, Anadolu Milliyetçiler Derneği, Genç Kuvayı Milliye Derneği, Aydınlar Kulübü, Türkiye Din Adamları Yardımlaşma Dernekleri Federasyonu, Konya Mücadele Birliği ve Sancakları, sonradan adını Türkiye Milliyetçiler Birliği olarak değiştiren dernek dönemin önde gelen örgütlenmeleriydi (Kabacalı, 2007, s. 207-208).

5.2. Soldaki Örgütler

1968 Ekim’inde İstanbul’da kurulan ve başkanlığını Deniz Gezmiş’in yaptığı Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB), Türkiye İşçi Partisi paralelinde bir örgüt olarak değerlendirilen Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), (Daha sonra DÖB feshedildi ve kurucuları delege olarak FKF ye katıldılar). Ekim 1969 tarihinde ve FKF’nin ismini değiştirmesiyle oluşan Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç), sol görüşün önde gelen örgütlenmeleriydi (Kabacalı, 2007, s. 207-208).

Sonuç

Öğretmen örgütlenmeleri İkinci Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Öğretmenler bu dönemde ilk defa mesleki örgütler kurabilmiş eğitim ve mesleki sorunları üzerine yayınlar çıkarabilmişlerdir. İlk öğretmen örgütleri Osmanlı Devleti’nde İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte görülmeye başlamıştır. 1865 yılında ise ilk kez bir işçi sendikası kurulmuş ve kurulduktan beş yıl sonra da işçi haklarının geliştirilmesi için greve gitmiştir. Çok partili siyasal hayata geçişin geç başlaması sivil toplum kuruluşları ile öğretmen ve öğrenci örgütlenmelerinin kurumlaşmalarını da geciktirmiştir. Örneğin ilk işçi sendikasının kurulmasından (1865) bir asır sonra (1965) ilk öğretmen sendikası kurulabilmiştir. Ancak 1945 yılında çok partili siyasal hayata geçildikten sonra, özellikle de 1960-1980 yılları arasında öğretmen örgütlenmeleri daha çok siyasi akımların etkisinde kalmışlardır. Bu yapılar, meslek örgütlenmelerinden çok birer siyasi partinin yan kuruluşları haline gelmişlerdir. Öğretmen örgütleri daha sonra kendi aralarında yaşadıkları siyasi çekişmeler nedeniyle bölünmeler yaşamıştır.

Öğrenci örgütlenmeleri ise Cumhuriyet’in ilk yıllarında gizli faaliyetlerle başlamış ve daha sonraki dönemlerde, özellikle 1960-1980 yılları arasında öğrenci hareketlerinin başlaması ile etkin bir biçimde sürmüştür. Ancak bu örgütlenmeler yeterince kabul görmedikleri için kalıcı olamamışlardır. Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçildikten sonra özellikle 1960-1980 yılları arasında kurulmuş olan öğrenci ve öğretmen örgütlerinin büyük bir kesimi siyasal ve ideolojik yapıdaki akımların etkisinde kalmışlardır. Öğretmen örgütlenmeleri ve öğrenci dernekleri politize olduklarından dolayı darbelerden de (1960-1980) en çok etkilenen bu iki kesim olmuştur. Demokratik toplumun ve ileri demokrasilerin göstergelerinden olan öğrenci ve öğretmen örgütleri, özellikle darbe dönemlerinde siyasal partilerle birçok alanda ortak hareket etmişlerdir. Bu durum eğitimin önemli ölçüde olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

KAYNAKLAR

- T.C. Resmî Gazete, 02.12.1972: 1630. Sayı: 14379.
- T.C. Resmî Gazete, 14.07.1938: 3512. Sayı: 3959.
- T.C. Resmî Gazete, 06.11.1981: 2547. Sayı: 17506.
- T.C. Resmî Gazete, 04.10.1983: 2908. Sayı: 18184.
- Altunya, N. (1998). Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi 1908-1998, Ankara: Ürün Yayınları.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2018). 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atasoy, M. ve Bican, S. (2010). 12 Eylül Mağduru TÖB-DER ve Hukuksal Serencamı. *Mülkiye*, XXXIV (268), ss. 225-247.
- Alkaya, Ö. (1969). Memleketimizde Öğrenci Boykotları. *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de)*, (Ed.: Hamide Topçuoğlu), Ankara: Başnur Matbaası, ss. 228-253.
- Binbaşoğlu, C. (2014). Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cerev, G. (2013). "Geçmişten Günümüze Öğretmenlerin Sendikal Örgütlenme Mücadelesi" Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 4, Sayı 2, 6-7.
- Hatiboğlu, T. (1998). Türkiye Üniversite Tarihi 1845-1997, Ankara: Selvi Yayınevi.
- Kabacalı, A. (2007). Türkiye'de Gençlik Hareketleri, İstanbul: Güner Yayınları.
- Koç, Y. (2010). 30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı. *Mülkiye*, XXXIV (268), ss. 43-74.
- Okçabol, R. (2005). Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Okçabol, R. (2007). Yükseköğretim Sistemimiz, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Sakaoğlu, N. (2003). Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, M. (1969). Memleketimizin Yüksek Öğrenim Kurumlarında Öğrenci Hareketleri ve Ortaya Çıkardığı Sorunlar. *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de)*, (Ed.: Hamide Topçuoğlu), Ankara: Başnur Matbaası, ss. 228-253.
- Tekeli, İ. (2010). *Tarihsel Bağlam İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve Yök'ün Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türk, E. ve Katırcı, M. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010*, Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- T.C. Anayasası, 1961: <https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm> (Erişim Tarihi: 30.11.2020).
- Yıldırım, H. (2013). "Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmeleri (1960-1980)" (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.